

Semantik

Del 2: Källor till språklig oklarhet

intro

Dagens föreläsning introducerar olika typer av källor till språklig oklarhet:

- sammanblandning av typ och förekomst,
- sammanblandning av användning och omnämnande,
- flertydighet,
- kontextkänslighet,
- vaghet.

Flera av dessa fenomen har förmåga att på olika sätt effektivisera kommunikation. Men de kan även göra det svårare att avgöra extensionen hos en sats, och kan därmed även försvåra resonerande och kommunikation.

typ vs. förekomst

Hur många ord finns i (1)?

(1) Alla hundar gillar katter, men inte alla katter gillar hundar.

typ vs. förekomst

Hur många ord finns i (1)?

(1) Alla hundar gillar katter, men inte alla katter gillar hundar.

Det beror på vad man menar med *ord*.

För att slippa missförstånd använder filosofer sig av en uttrycklig distinktion mellan **typ** och **förekomst**.

I (1) finns 10 ordförekomster, men bara 6 ordtyper.

(1) **Alla hundar gillar katter**, men **inte alla katter gillar hundar**.

Typer: **alla**, **hundar**, **gillar**, **inte**, **katter**, men.

På engelska görs samma distinktion mellan **types** (*typer*) och **tokens** (*förekomster*).

använda vs. omnämna

En annan grundläggande distinktion görs mellan att **använda** och att **omnämna** ett ord eller uttryck.

När ett uttryck används så har det sin vanliga betydelse. I (2) refererar ordet “Hana” till mig.

(2) Hana bor i Stockholm.

När ett uttryck omnämns så refererar det till sig själv som ord/uttryck. I (3) refererar “Hana” till ordet “Hana”, inte till mig.

(3) “Hana” ser ut som en felstavning av namnet “Hanna”.

använda vs. omnämna

Detta gör alltså skillnad för sanningsvärdet hos hela påståendet:

- (3) “Hana” ser ut som en felstavning av namnet “Hanna”. **sant**
- (4) Hana ser ut som en felstavning av “Hanna”. **falskt**

I skriftspråk kan vi dock skilja på användande och omnämnande genom att ge omnämmanden citattecken eller kursivering.

På engelska görs distinktionen mellan **use** och **mention**.

flertydighet

Många påståenden är **flertydiga**: de har flera olika betydelser.

Ibland beror detta på att något ingående ord eller uttryck har flera olika betydelser (strikt talat: *intensioner*).

(5) Jag vill inte att du ska sticka.

flertydighet

Många påståenden är **flertydiga**: de har flera olika betydelser.

Ibland beror detta på att något ingående ord eller uttryck har flera olika betydelser (strikt talat: *intensioner*).

(5) Jag vill inte att du ska sticka.

- **Läsning 1:** *Jag vill inte att du ska avlägsna dig.*

flertydighet

Många påståenden är **flertydiga**: de har flera olika betydelser.

Ibland beror detta på att något ingående ord eller uttryck har flera olika betydelser (strikt talat: *intensioner*).

(5) Jag vill inte att du ska sticka.

- **Läsning 1:** *Jag vill inte att du ska avlägsna dig.*
- **Läsning 2:** *Jag vill inte att du ska ägna dig åt den textila tekniken stickning.*

flertydighet

Många påståenden är **flertydiga**: de har flera olika betydelser.

Ibland beror detta på att något ingående ord eller uttryck har flera olika betydelser (strikt talat: *intensioner*).

(5) Jag vill inte att du ska sticka.

- **Läsning 1:** *Jag vill inte att du ska avlägsna dig.*
- **Läsning 2:** *Jag vill inte att du ska ägna dig åt den textila tekniken stickning.*
- **Läsning 3:** *Jag vill inte att du ska trycka in ett spetsigt föremål.*

flertydighet

Många påståenden är **flertydiga**: de har flera olika betydelser.

Ibland beror detta på att något ingående ord eller uttryck har flera olika betydelser (strikt talat: *intensioner*).

(5) Jag vill inte att du ska sticka.

- **Läsning 1:** *Jag vill inte att du ska avlägsna dig.*
- **Läsning 2:** *Jag vill inte att du ska ägna dig åt den textila tekniken stickning.*
- **Läsning 3:** *Jag vill inte att du ska trycka in ett spetsigt föremål.*

Dessa olika läsningar (= tolkningar) beror på att ordet **sticka** har flera olika bokstavliga betydelser.

När olika läsningar av ett påstående/uttryck beror på att ett ingående uttryck har flera olika bokstavliga betydelser är det **semantiskt flertydigt**.

syntaktisk flertydighet

Ibland beror flertydigheten hos ett påstående istället på att det kan ha flera olika underliggande strukturer (olika *syntax*).

(6) Jag såg mannen med kikare.

syntaktisk flertydighet

Ibland beror flertydigheten hos ett påstående istället på att det kan ha flera olika underliggande strukturer (olika *syntax*).

(6) Jag såg mannen med kikare.

Läsning 1: Jag såg mannen som hade kikare.

syntaktisk flertydighet

Ibland beror flertydigheten hos ett påstående istället på att det kan ha flera olika underliggande strukturer (olika *syntax*).

(6) Jag såg mannen med kikare.

Läsning 1: Jag såg mannen som hade kikare.

Läsning 2: Jag använde kikare för att se mannen.

syntaktisk flertydighet

Ibland beror flertydigheten hos ett påstående istället på att det kan ha flera olika underliggande strukturer (olika *syntax*).

(6) Jag såg mannen med kikare.

Läsning 1: Jag såg mannen som hade kikare.

Läsning 2: Jag använde kikare för att se mannen.

Detta är en skillnad i frasstruktur:

Läsning 1: med kikare modifierar mannen.

Läsning 2: med kikare modifierar såg mannen.

Flertydighet som beror på att ett påstående kan ha olika frasstrukturer kallas **syntaktisk flertydighet**.

kontextkänslighet: indexikalitet

Ett uttryck är indexikalt om det har olika extension beroende på

- **vem** som använder uttrycket eller adresseras av det,
- **när** uttrycket används,
- **var** uttrycket används,
- **vad/vem** som pekas ut i sammanhanget där uttrycket används.

Vanliga exempel på indexikala uttryck:

- *jag, du, ni, vi*
- *nu, idag, igår*
- *här, där*
- *det där, den här*

kontextkänslighet: indexikalitet

Detta betyder att man för att kunna avgöra extensionen hos en sats som innehåller indexikala uttryck, måste ta hänsyn till sammanhanget i vilket satsen används.

- (7) Föreläsningen börjar **nu**.
Sant om jag yttrar det vid föreläsningens början, falskt nu.
- (8) **Jag** heter Stefan.
Sant om t.ex. Stefan Löfvén yttrar det, falskt om jag gör det.

vaghet

Många uttryck har **gränsfall**: ting som inte tydligt omfattas av uttrycket, men inte heller tydligt utesluts av det.

Ett exempel är predikatet *ung*. Det finns fall som tydligt omfattas av uttrycket: exempelvis alla nyfödda.

Det finns också fall som tydligt utesluts av uttrycket: exempelvis alla 100-åringar.

Ett uttryck som har gränsfall kallas **vagt**.

Fler standardexempel: *lång, kort, gammal, skallig, skog, sandhög*

vaghet

En viktig karaktäristisk egenskap hos vaga uttryck är att de är **toleranta**.

Detta innebär att uttrycket är *okänsligt inför små skillnader*: om något ting t tydligt omfattas av uttrycket, så måste något ting o som bara skiljer sig lite från t (i det relevanta avseendet) också omfattas av uttrycket.

Med andra ord är det karaktäristiskt för vaga uttryck att vi kan formulera en **toleransprincip** för uttrycket.

Toleransprincip för *ung*. Om den som är n år gammal är ung, så är den som är $n + 1$ dag år gammal också ung.

vaghet

Vaghet hos uttryck har gett upphov till en av filosofins mest omdiskuterade paradoxer: **soritesparadoxen**.

Den kan formuleras som följer.

Följande toleransprincip verkar rimlig för uttrycket *sandhög*:

Toleransprincip för *sandhög*. Om n antal sandkorn arrangerade på lämpligt sätt är en sandhög, så är $n - 1$ antal sandkorn arrangerade på lämpligt sätt också en sandhög.

Men om vi accepterar denna toleransprincip, kan vi härleda någonting uppenbart falskt.

vaghet

- 1 000 000 sandkorn är en hög.
- Om 1 000 000 sandkorn är en hög, så är 999 999 sandkorn en hög.
- 999 999 sandkorn är en hög.
- Om 999 999 sandkorn är en hög, så är 999 998 sandkorn en hög.
- ...

-
- 1 sandkorn är en hög.

Frågan om hur denna paradox bör lösas är än idag en framträdande forskningsfråga inom filosofi.

Premiss

Toleransprincipen

Från (1, 2)

Toleransprincipen

flertydighet vs. vaghet

Ett uttryck är alltså *semantiskt flertydigt* om det har flera olika betydelser, och *vagt* om det med någon av dessa betydelser har gränsfall.

Många uttryck är både flertydiga och vaga.

Tag exemplet *barn*. Detta ord är flertydigt, och kan betyda

- *avkomma*, men också
- *ung avkomma*.

Vi är alla *barn* i den första bemärkelsen, men inte i den andra.

I bemärkelsen *ung avkomma* är ordet *barn* vagt: När räknas man som ung nog att vara *ung avkomma*? Det verkar finnas gränsfall.

vaghet vs. jämförelsekänslighet

Vaghet är inte detsamma som jämförelsekänslighet.

Jämförelsekänslighet är en typ av kontextkänslighet hos graderbara adjektiv, som får olika extension beroende på vilken jämförelseklass vi antar.

Exempelvis skiljer sig extensionen hos “lång” åt beroende på om det förstås som

- “lång för att vara basketspelare” (jmf-klass: **basketspelare**),
- “lång för att vara fem år gammal” (jmf-klass: **femåringar**).

Vagheten hos “lång” består dock även om vi preciserar en jämförelseklass: “lång för att vara fem år gammal” är fortfarande vagt (det har gränfall, en toleransprincip kan formuleras).

summering

Vi har sett exempel på en rad olika fenomen som kan ge upphov till språklig oklarhet:

- sammanblandning av typ och förekomst,
- sammanblandning av användning och omnämnande,
- flertydighet,
- kontextkänslighet,
- vaghet.

I de fall dessa fenomen ger upphov till problematisk oklarhet, så kan problemen i stor utsträckning avhjälpas genom att noga *definiera* de begrepp vi använder. Detta går vi igenom under nästa tillfälle.